

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterraneei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 4

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 29, 2019, 4

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 29, leto 2019, številka 4

**UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:**

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Mateja Matjašič Friš, Darja Mihelič, Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (ME), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

**Glavni urednik/Redattore capo/
Editor in chief:**

Darko Darovec

**Odgovorni urednik/Redattore
responsabile/Responsible Editor:**

Salvator Žitko

Uredniki/Redattori/Editors:

Urška Lampe, Gorazd Bajc

**Gostujoči urednik/Editore ospite/
Guest Editor:**

Dean Komel

Prevajalci/Traduttori/Translators:

Petra Berlot (it.)

**Oblikovalec/Progetto grafico/
Graphic design:**

Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Založnika/Editori/Published by:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment* / *Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

**Sedež uredništva/Sede della redazione/
Address of Editorial Board:**

SI-6000 Koper/Capodistria, Garibaldijeva/Via Garibaldi 18
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, **internet:** <http://www.zdjp.si/>

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 11. 2019.

**Sofinancirajo/Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper, Luka Koper d.d.

Annales - Series Historia et Sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/Tiratura/Circulation: 300 izvodov/copie/copies

Revija *Annales, Series Historia et Sociologia* je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series Historia et Sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:* Clarivate Analytics (USA); Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: <http://www.zdjp.si>.
All articles are freely available in color via website <http://www.zdjp.si>.

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Dean Komel:** Kontemporalnost razumevanjskega konteksta kot podlaga interdisciplinarne humanistike 531
La contemporaneità del contesto di comprensione come base dell'umanistica interdisciplinare
Contemporality of the Context of Understanding as the Basis of Interdisciplinary Humanities
- Tina Bilban:** Življenjski svet kot temelj razumevanja znanosti 549
Il mondo della vita come fondamento per la comprensione della scienza
The Life-World as the Meaning-Fundament of Science
- Jožef Muhovič:** Preokvirjanja v noosferi. Spremembe v interakcijskih razmerjih med umetnostjo in humanistično znanostjo od razsvetljenstva do danes 563
Sovrapposizioni nella noosfera. Modifiche nelle relazioni di interazioni tra le arti e le discipline umanistiche dall'Illuminismo a oggi
Reframing in the Noosphere: Changes in Interactive Relations between Art and the Humanities from the Enlightenment to the Present Day
- Manca Erzetič:** Vprašanje o zgodovinski umeščeni človeške eksistence 577
La questione della collocazione storica dell'esistenza umana
Rethinking the Relationship between Human Existence and Historical Experience
- Brane Senegačnik:** Individualnost in problem interpretativnega obzorja 589
Individuality and the Problem of the Interpretative Horizon
L'individualità e il problema dell'orizzonte interpretativo
- Andrej Božič:** Pesniški kon-tekst(i) ob rob pesmi Paula Celana "Unlesbarkeit" 603
Con-testo(i) poetici al margine della poesia "Unlesbarkeit" di Paul Celan
The Poetic Con-text(s) Paul Celan's Poem "Unlesbarkeit"
- Aleš Maver & Gorazd Bajc:** Mimobežnost dveh Evrop: premisleki o nerazumevanju evropskega Vzhoda na evropskem Zahodu 613
La centrifugalità di due Europe: considerazioni intorno alle incomprendimenti in Europa occidentale riguardo l'Europa orientale
Centrifugality of Two Europes: Thoughts on Misconceptions about the Central and Eastern Europe in the West
- Urška Lampe:** Zaščita civilnih oseb v času vojne med preteklostjo, sedanjostjo in prihodnostjo 625
Protezione dei civili in tempo di guerra tra passato, presente e futuro
Protection of Civilians in Time of War: Past, Present and Future

Mira Miladinović Zalaznik: Nепartizanski odpor proti okupatorju na Slovenskem. Primer plemiške družine Maasburg in sorodnikov 645 <i>La resistenza non partigiana contro l'occupatore in territorio sloveno. Il caso della famiglia nobile dei Maasburg e dei suoi parenti Non-Partisan Resistance Movement against Occupiers in Slovenia. The case of the Noble Family of the Maasburgs and their Relatives</i>	OCENE/RECENSIONI/REVIEWS
Tamara Griesser-Pečar: Položaj katoliške cerkve leta 1945 v Sloveniji/Jugoslaviji v primerjavi z državami za "železno zaveso" 661 <i>La situazione della Chiesa cattolica in Slovenia/Jugoslavia nel 1945 in confronto con i paesi dietro la "cortina di ferro" The Situation of the Catholic Church in 1945 in Slovenia/Yugoslavia in Comparison with the Countries behind the "Iron Curtain"</i>	Todor Kuljić: Prognani pojmovi – neoliberalna pojmovna revizija misli o društvu (Avgust Lešnik) 691
Ana Šela & Mateja Matjašič Friš: Nadzor Službe državne varnosti nad revijo <i>Zaliv</i> 675 <i>La sorveglianza da parte del Servizio di sicurezza nazionale della rivista Zaliv Surveillance by the State Security Service of the Magazine Zaliv</i>	Darko Darovec: Vendetta in Koper 1686 (Boštjan Udovič) 693
	Zdenka Bonin: Delovanje koprskih dobrodelnih ustanov. Prehrana otrok v vrtcu in sirotišnici ter bolnikov v bolnišnici v 19. stoletju (Salvator Žitko) 695
	Lenart Škof: Antigonine sestre: o matrici ljubezni (Jernej Šček) 696
	IN MEMORIAM
	Stane Bernik (1938–2019) (Salvator Žitko) 700
	Kazalo k slikam na ovitku 702 <i>Indice delle foto di copertina</i> 702 <i>Index to images on the cover</i> 702
	Navodila avtorjem 703 <i>Istruzioni per gli autori</i> 705 <i>Instructions to Authors</i> 707

ZAŠČITA CIVILNIH OSEB V ČASU VOJNE MED PRETEKLOSTJO, SEDANJOSTJO IN PRIHODNOSTJO

Urška LAMPE

Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja, Čentur 1f, 6273 Marezige, Slovenija
e-mail: Urška.Lampe@irris.eu

IZVLEČEK

Prispevek obravnava vprašanje zaščite civilnih oseb v času vojne med preteklostjo in prihodnostjo. Pri tem naslavlja številna vprašanja, kot so zgodovinske in družbene okoliščine, ki so privedle do sprejetja Ženevske konvencije za zaščito civilnih oseb v času vojne iz leta 1949, sprejemanje dopolnilnih protokolov leta 1977 ter aplikacija obstoječe zaščite na današnjo realnost. Preko analize obstoječe situacije na podlagi dostopnih dokumentov in strategij ter obstoječe znanstvene bibliografije avtorica pride do ugotovitve, da so temeljni izzivi 21. stoletja doseči ratifikacijo konvencij in protokolov obstoječega mednarodnega humanitarnega prava vseh držav, ki so udeležene v spopadih, predvsem pa tudi dejansko spoštovanje tega prava.

Ključne besede: mednarodno humanitarno pravo, civilisti, oboroženi spopadi, Ženevske konvencije, dopolnilni protokoli, Mednarodni odbor Rdečega križa

PROTEZIONE DEI CIVILI IN TEMPO DI GUERRA TRA PASSATO, PRESENTE E FUTURO

SINTESI

Il contributo espone la questione della protezione dei civili in tempo di guerra tra passato, presente e futuro, affrontando una serie di questioni, tra cui le circostanze storiche e sociali che portarono all'adozione delle Convenzioni di Ginevra sulla protezione dei civili nel 1949, l'integrazione di queste con i Protocolli aggiuntivi nel 1977 e l'applicazione della protezione esistente alla realtà odierna. Attraverso un'analisi della situazione attuale basata su documenti e strategie accessibili nonché sulla bibliografia scientifica esistente, l'autrice giunge alla conclusione che le sfide fondamentali del XXI secolo consistono nell'ottenere la ratifica delle convenzioni e dei protocolli dell'attuale diritto internazionale umanitario da parte di tutti i paesi coinvolti nei conflitti e, soprattutto, nel far sì che questo diritto venga effettivamente rispettato.

Parole chiave: diritto internazionale umanitario, civili, conflitti armati, Convenzioni di Ginevra, Comitato internazionale della Croce Rossa

UVOD

Zaščita civilistov tekom vojne, ki je danes generalna in splošno sprejeta pravica civilistov, še pred sto leti ni bila samoumevna.¹ Prva univerzalno sprejeta mednarodna konvencija, ki je bila namenjena posebej zaščiti civilistov v času spopadov in je v veljavi še danes, je bila namreč sprejeta leta 1949, to je *Ženevska konvencija o zaščiti civilnih oseb v času vojne*. Tekom dveh največjih svetovnih konfliktov v zgodovini, prve in druge svetovne vojne, torej civilno prebivalstvo te zaščite ni uživalo. Leta 2019 obeležujemo sedemdeseto obletnico sprejetja Ženevskih konvencij, v tem obdobju pa se odpirajo nova vprašanja glede njihove prihodnosti. Obletnico je Peter Maurer, predsednik Mednarodnega odbora Rdečega križa (*International Committee of the Red Cross, ICRC*), pospremil z naslednjimi besedami:

*Svet je univerzalno sprejel načelo, da mora humanost prevladati tudi v času vojne. Povsem res je, da bi nam bilo brez Ženevskih konvencij slabše. Vendar te potrebujejo boljšo podporo, močnejše zagovornike in duh inovativnosti, s katerim lahko poiščemo nove načine za zaščito ljudi v današnjem hitro se spreminjajočem svetu.*²

Mednarodno humanitarno pravo je disciplina, ki po svoji naravi živi na preseku med pravom in humanističnimi vedami, predvsem zgodovinopisjem in filozofijo. Kljub temu da lahko o zaščiti pravic žrtev vojn in nastanku mednarodnega humanitarnega prava govorimo šele od druge polovice 19. stoletja dalje, je to nastalo na podlagi izkušenj vojne in posameznikov, ki so tragično usodo doživeli že desetletja in stoletja pred tem. Zato ni naključje, da so se premiki v smeri sprejetja mednarodnih zakonov, ki bi urejali status žrtev vojn, pojavili v 19. stoletju. Vse od konca 17. stoletja so vladarji pričeli priznavati in zapisovati temeljne človekove pravice svojih državljanov. Tako je bil leta 1689 priznan temeljni Akt o pravicah, ti. *Bill of Rights* v Kraljevini Angliji, izjavo o enakosti vseh ljudi in človekovih pravicah pa je vsebovala tudi *Deklaracija o neodvisnosti ZDA* iz leta 1776. Posledično je bila ena izmed najpomembnejših dosežkov Francoske revolucije prav sprejetje *Deklaracije o pravicah človeka in državljana* (1789), ko so človekove pravice

prvič stopile v sfero pozitivnega prava. Rok Svetlič, filozof in pravnik, ki je veliko svojih raziskav posvetil različnim aspektom vprašanja človekovih pravic (npr. Svetlič, 2008, 2009, 2012), argumentira, da je bil s tem izpolnjen ključni pogoj, da so lahko človekove pravice vstopile v politično realnost, čeravno ne tudi v prakso (Svetlič, 2009, 17). »Zasluge« za sprejetje prvih mednarodnih sporazumov glede vodenja spopadov gre tako vsaj delno pripisati »duhu časa«, ko so ideje o človekovih pravicah pronicale v družbo, hkrati pa porastu »humanitarnih načel«, ki so se pojavila kot reakcija na vedno večje vojne grozote. Kot posledica trpljenja vojakov in ranjencev na bojnih poljih je bil leta 1863 ustanovljen Rdeči križ, leta 1864 pa je bila sprejeta prva Ženevska konvencija, to je *Konvencija za izboljšanje položaja ranjenih v armadah na bojnem polju*. Od tedaj dalje je zaščita žrtev vojn postajala vse večja nuja, saj so sodobni konflikti terjali vedno več žrtev ne samo na bojnem polju, temveč tudi izven njega. Posledično je do prvih večjih premikov prišlo po prvi svetovni vojni, ko sta bili leta 1929 podpisani dve novi Ženevski konvenciji, po drugi svetovni vojni, leta 1949, pa je ženevsko pravo dobilo obliko, ki jo poznamo še danes – to so štiri Ženevske konvencije, ki ščitijo žrtve vojn.

V zadnjih dveh desetletjih smo priča velikemu porastu razprav o upravičenosti in pravičnosti vojne, ki so nastale predvsem (ne pa izključno) kot posledica vojaških posegov ZDA v Somaliji, Afganistanu in Iraku ter vmešavanja zunanjih sil v državljanske vojne (npr. v Siriji), hkrati pa tudi kot posledica terorističnih napadov,³ ki so od leta 2001 dalje prizadela tako ZDA kot različne evropske države. Te študije pogosto naslavljajo temeljno vprašanje upravičenosti tovrstnih spopadov in pravičnosti uporabljenih sredstev in (vojaških) taktik. Vendar teorija pravične vojne (*Just War Theory*), ki predstavlja temelj vseh teh razprav (torej vprašanje o tem, kako naj se vodijo oboroženi spopadi, da bo vojna pravična), pravzaprav ni nobena novost. Njen razvoj sega v daljno preteklost, saj so jo pričeli razvijati že misleci kot Avguštin iz Hipona (354–430), Tomaž Akvinski (1225–1274) in predvsem Hugo Grotius (1583–1645). Najbolj razvejano obliko teorije je kot prvi razvil filozof Immanuel Kant (1724–1804). Teoriji, ki so jo tradicionalno gledano delili na *jus ad bellum* (pravica do vojne) in *jus in bello* (pravica v vojni), je namreč dodal novo komponento, to je *jus post bellum*

1 Prispevek je rezultat raziskovalnih projektov *Kontemporalnost razumevanjskega konteksta ter izražanje osebne in družbene svobode* (J7-8283) in *Družine in spomini italijanskih vojnih ujetnikov v Sloveniji in Jugoslaviji po drugi svetovni vojni* (Z6-9361), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

2 V ang.: »The world has universally agreed that even in times of war humanity must prevail. It is absolute truth that we would be worse off without the Geneva Conventions. But they need better support, more powerful advocates and a spirit of innovation to charter new ways to protect people in today's rapidly changing world« (5 myths about the Geneva Conventions as they turn 70, 9. avgust 2019. Dostopno na: <https://www.icrc.org/en/document/5-myths-about-geneva-conventions-they-turn-70> (zadnji pristop: 29. 8. 2019)).

3 Glede definicije terorizma in aktov terorizma je pomemben prispevek pripravil avstralski profesor Alex J. Bellamy, ki argumentira, da, v kolikor ga ne bomo znali opredeliti, bo terorizem postal »moralno nesmiseln izraz« (Bellamy, 2008, 29; glede celotne definicije glej 28–49).

(pravica po vojni). Prvi je izraz *jus ad bellum* v tem kontekstu leta 1928 uporabil Giuliano Enriques (1928, 172). Kot ugotavlja Carsten Stahn (2007, 925), pa je v splošno rabo ta delitev prišla šele po drugi svetovni vojni. Ti principi se danes odražajo v mednarodnih konvencijah, ki se nanašajo na zakone in običaje vojne (haaško pravo), varstvo zaščitenih oseb in žrtev vojn, to so ranjenci, bolniki, brodolomci, vojni ujetniki in civilisti (ženevsko pravo) ter omejevanje oboroževanja, poskuse razorožitve ter vprašanja odgovornosti in sankcioniranja kršitev (newyorško pravo, imenovano tudi pravo za mir; Jogan 1997, 20). Velja pa poudariti, kot ugotavlja Michael Walzer, da je teorija o pravični vojni nič drugega kot teoretična verzija vsakodnevnih družbenih razprav o pravičnosti posameznih vojn in uporabljenih sredstvih, katerih namen je iskanje ali vsaj jasno razmišljanje o rešitvah (Walzer, 2004, ix-x), kar je cilj tudi pričujočega prispevka.

Kot rečeno se je novo zanimanje za Kantov pogled na etiko vojne in miru pojavilo predvsem v zadnjih tridesetih letih, zato je v tem obdobju teorija pravične vojne znova zbudila velik interes med intelektualci. Sodobne razprave, ki pogosto posegajo na več področij, v glavnem pa na področje zgodovinskega, filozofskega, prava in sociologije (npr. Luttwak, 1995 in 1996; Bellamy, 2005 in 2006; Walzer, 1977, 2004 in 2009), so pravzaprav odraz situacije, v kateri se je svet znašel v 21. stoletju. Nove oblike spopadov in vojn terjajo iskanje vedno novih rešitev. Posebej se vse več razprav posveča sovražnim aktivnostim, ki zajemajo verjetnost civilnih žrtev kot posledica teh aktivnosti tako s teoretičnega vidika, kot tudi različne študije primerov, ki se nanašajo na sodobne konflikte in pogosto temeljijo na ustnih pričevanjih (npr. Hedges & Al-Arian, 2008; Kaempf, 2009 in 2014; Bellamy, 2008 in 2012; Renz & Scheipers, 2012; Crawford, 2007 in 2013). Ena izmed osnovnih premis pravičnosti vojne kot take je namreč *jus in bello* princip diskriminacije med bojevniki in ne-bojevniki (Orend, 2000, 50).

Opus tovrstnih raziskav je zato zelo širok, med njimi pa je veliko težje najti dela, ki obravnavajo več aspektov hkrati – se pravi razvoj mednarodnega humanitarnega prava kot posledica dogodkov in družbenih okoliščin nekega zgodovinskega trenutka (npr. Durand, 1984; Krammer, 2010). Slovenski prostor pri tem ni nobena izjema, saj v glavnem zajema le dela, ki se ukvarjajo s posameznimi primeri prakse in aplikacijo konvencij na te primere s čisto pravnega vidika (npr. Jelušič, 2003 in 2005; Sancin, 2005; Bizjak, 2006) ali strokovna dela, ki služijo predvsem usposabljanju pripadnikov Slovenske vojske in drugih oseb, ki morajo biti s tem pravom seznanjena (npr. Sancin, Švarc & Ambrož, 2009). Izjema v tem oziru so pravno-zgodovinske študije Savina Jogana (1997, 1999, 2006,

2007a, 2007b), omeniti velja še prvo temeljno študijo v slovenskem jeziku izpod peresa Ivana Tomšiča (Tomšič, 1942) ter dela nekaterih mlajših raziskovalcev (npr. Lampe, 2015). Posebej velja izpostaviti tudi znanstvena besedila izpod peresa filozofa Vasje Badaliča, ki se nanašajo predvsem na vojni v Afganistanu in Pakistanu (Badalič, 2013 in 2019) ter na dela sociologa Primoža Šterbenca, ki se nanašajo na vojno v Siriji (Šterbenec, 2005, 2011 in 2018).⁴

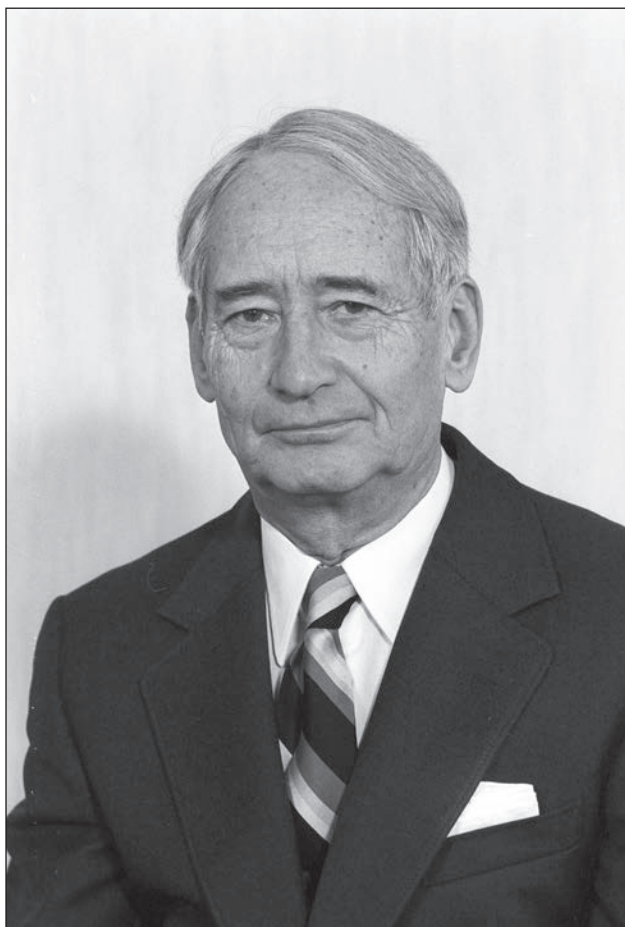
Namen pričujočega prispevka je osvetliti in poglobiti vprašanje o zaščiti civilnih oseb v času vojne. Prispevek naslavlja številna vprašanja, kot so zgodovinske in družbene okoliščine, ki so privedle do sprejetja konvencije iz leta 1949, sprejemanje dopolnilnih protokolov (1977) in predvsem aplikacija obstoječe zaščite na današnjo realnost. Preko analize obstoječe situacije na podlagi dostopnih dokumentov in strategij ter obstoječe znanstvene bibliografije namerava avtorica razumeti kakšne spremembe (če) so potrebne in ali smo se morda znašli v tistem zgodovinskem trenutku, ko je obstoječa zaščita civilistov potrebna vnovične prenove.

POT DO KONVENCIJE O ZAŠČITI CIVILNIH OSEB V ČASU VOJNE (1949)

Načelo imunosti civilistov v času vojne je kot prvi pričel razvijati že Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). V *Družbeni pogodbi* je več prostora namenil obravnavi vojne kot odnosu med dvema državama, v katerem so posamezniki sovražniki zgolj po naključju, ne kot ljudje ali državljani, temveč kot vojaki oziroma branitelji svoje domovine. Iz tega je izhajala tudi njegova doktrina, da se mora v vojni vselej spoštovati ljudi ter njihovo zasebno lastnino. Zasužnjenje in pobijanje nasprotnikov je po tem principu dovoljeno le, dokler nasprotnik ne odloži orožja (Rousseau, 2002, 160–161). Rousseau je s tem postavil temelje osnovnemu principu diskriminacije v oboroženih spopadih, in sicer razlikovanje med bojevniki in ne-bojevniki.

Obdobje pred prvo svetovno vojno je bil čas, ko se je mednarodno humanitarno pravo šele začelo dobro oblikovati in razvijati. Rousseaujeva načela so se tedaj vsaj delno odražala v *Haaški konvenciji o zakonih in običajih vojne na kopnem* (Haaška konvencija IV, 1907) iz leta 1907. V preambulo konvencije je bila tako vključena tudi ti. Martensova klavzula, v kateri je posebej izpostavljeno, da v primeru oseb, katerih status ni posebej urejen, »[...] civilno prebivalstvo in pripadniki oboroženih sil uživajo varstvo in vladavino načel mednarodnega prava, tako kot izhaja iz običajev med civiliziranimi narodi, iz zakonov o človečnosti in zapovedi javne vesti«. Vprašanje ravnanja s civilisti je bilo urejeno tudi z nekaterimi splošnimi uredbami o spoštovanju družinskih in verskih pravic,

4 Prispevek v slovenskem jeziku je pripravil tudi hrvaški filozof Igor Primorac (2001), v tujini bolj poznan kot Igor Primoratz (glej tudi Primoratz, 2002).

Slika 1: Jean Simon Pictet (1914–2002), portret iz leta 1983 (Foto: Thierry Gassmann, ICRC Audiovisual Archives, V-P-PER-N-00054C-11).

prepovedi ropanja ipd. Poleg tega so se ideje o bolj razvejani zaščiti civilnega prebivalstva pojavile že tekom obravnave *Haaške konvencije*, ko je japonska delegacija predlagala, da bi v obravnavo vključili tudi problem civilistov na okupiranem ozemlju. Ta predlog je bil zavrnjen zaradi prepričanja, da to vprašanje po svoji naravi ne more biti predmet diskusije. Civilno prebivalstvo je torej le nekaj let pred prvo svetovno vojno v očeh mednarodne javnosti še vedno uživalo popolno imunost pred vojno (Jogan, 1997, 124; Pictet, 1958, 3).

Seveda se je situacija povsem spremenila po prvi svetovni vojni, ki je prvič v zgodovini v tako veliki meri

prizadela tudi civiliste. Poleg množičnih internacij se je prvič v takem obsegu delež smrtnih žrtev začel deliti na vojaške in civilne izgube. Zgodovino pisje do sedaj ni prišlo do natančnega števila žrtev tekom prve svetovne vojne, kar je posledica tega, da so se evidence slabo vodile (za civiliste pa se pogosto sploh niso), poleg tega pa je težko ugotoviti, koliko je bilo neposrednih in koliko posrednih žrtev vojne (zaradi lakote, pomanjkanja, epidemij ipd.). Najnovejše raziskave kažejo, da je bilo žrtev prve svetovne vojne približno 20 milijonov, od tega naj bi bilo civilnih žrtev nekje 50 % (v to statistiko je prištet tudi armenski genocid, verjetno tudi posredne žrtve vojne, ne pa tudi žrtve španske gripe) (REPERES, 2011a).

Kljub temu, da civilisti v praksi torej niso bili več »imuni« na vojno, pa je sprejetje njihove zaščite predstavljalo velik izziv. Na konferenci leta 1921, na kateri je ICRC predstavil osnutek konvencije, ki bo nadomestila *Konvencijo za izboljšanje položaja ranjenecv in bolnikov v armadah na bojnem polju* iz leta 1906, je odbor izpostavil principe, na podlagi katerih naj bi se oblikovali dve novi konvenciji: konvencija o ravnanju z vojnimi ujetniki ter konvencija za zaščito civilistov. Zato je odbor, po prejetju podpore glede predloga, tudi pripravil osnutek obeh konvencij. Vendar je v ozračju »splošnega optimizma«, kot ga opisuje Jean Pictet⁵ (1958, 4), veliko odločujočih in vplivnežev menilo, da za sprejem konvencije, ki bi ščitila civiliste pred vojno, ni pravi trenutek. V mednarodnih krogih bi tovrstna iniciativa, kot so menili, lahko bila razumljena kot izdaja samega načela miru (»*betraying the cause of peace*«; Pictet, 1958, 4). Bržkone je to posledica tega, da je bilo desetletje po prvi svetovni vojni zaznamovano s številnimi protesti in gibanji proti vojni,⁶ ki so nazadnje leta 1928 rezultirali v podpis ti. Kellogg-Briandovega sporazuma (*Pariški sporazum o odpovedi vojni kot sredstvu za reševanje mednarodnih sporov*). Slednjega so podpisale in ratificirale številne države in velesile, med njimi ZDA, Velika Britanija, Italija, Francija, in Sovjetska zveza. Ključna pomanjkljivost sporazuma je bila v tem, da je bil zavezujoč le med državami podpisnicami, hkrati pa ni vseboval sankcij za kršitelje (Jogan, 1997, 13). Na diplomatski konferenci leta 1929 se tako o konvenciji glede civilistov ni razpravljalo, so pa delegacije v sklepni listini predlagale, naj se v kratkem obravnava tudi to vprašanje.

ICRC je tako vložil vse moči v pripravo novega osnutka, ki je bil predstavljen leta 1934 v Tokyju (to je *Osnutek mednarodne konvencije o položaju in zaščiti civilistov sovražne narodnosti, živčih na teritoriji, ki pripada ali je*

⁵ Jean Pictet (1914–2002) je bil pravnik in pomemben predstavnik ICRC. Zaradi vloge, ki jo je odigral leta 1949 pri snovanju Ženevskih konvencij mu nekateri pravijo kar »oče Ženevskih konvencij« (Capella, 1999). Pomemben vir za razumevanje ženevskega prava so tudi njegovi komentarji k Ženevskim konvencijam (v prispevku uporabljamo komentar Ženevske konvencije za zaščito civilnih oseb v času vojne iz leta 1958 (Pictet, 1958)) ter komentar k Protokolu I in II iz leta 1987 (Sandoz, Swinarski & Zimmermann, 1987).

⁶ Prelomen v tem oziru je bil zagotovo roman Ericha M. Remarqueja, *Na zahodu nič novega*, ki je postal velika uspešnica takoj po njegovem izidu leta 1929. Roman, preko katerega je avtor uspešno upodobil usodo navadnega vojaka in vsakdana na frontni liniji, je kot tak veljal za enega glavnih temeljev protivojnega gibanja (kljub temu, da to ni bil avtorjev namen). Podobno slavo so dosegli tudi nekateri romani ameriškega novinarja in pisatelja Ernesta Hemingwaya, ki je med drugim zaslužen za popularizacijo izraza »izgubljena generacija«, prvič uporabljenega v romanu *Sonce tudi vzhaja* (1926).

Slika 2: Diplomatska konferenca za revizijo Ženevskih konvencij, avgust 1949 (Foto: M. Wassermann, ICRC Audiovisual Archives, V-P-CER-N-0000B-08).

okupiran s strani sovražne sile). Vendar, ker se tedaj, po mnenju Picteta, še ni kazala nujnost sprejetja konvencije (Pictet, 1958, 4), je osnutek do druge svetovne vojne ostal le osnutek. O njem bi se moralo odločiti na konferenci leta 1940, kar je bilo že prepozno. Čeprav je ICRC ob začetku vojne predlagal, da bi se države tekom spopadov vseeno ravnale po osnutku, so se to zavrnilo. Je pa odbor uspel od večine držav pridobiti zagotovila, da bodo s civilnimi interniranci ravnali v skladu s *Konvencijo o ravnanju z vojnimi ujetniki*. Kljub temu pa to še zdaleč ni uredilo te problematike, saj so ob zagotovilih s strani nekaterih držav lahko pomagali le majhnemu deležu vseh civilnih internirancev in drugih civilnih žrtev v času vojne (Picciaredda, 2003, 57; Pictet, 1958, 5).

Kljub zaščiti interniranih so bila namreč ogrožena tudi življenja milijonov civilistov na okupiranih teritorijih – torej tistih, ki so ostali na svojih domovih. Pogosto se ob bombardiranju mest vojaške oblasti niso ozirale na civilne žrtve, prav tako pa so bili ti tarča posameznih pripadnikov armad, ki so kraje zasedli. Ropanja, nasi-

lje, posilstva in uboji niso bili nobena redkost. Civilisti niso bili varni ne pred pripadniki centralnih sil, ne pred pripadniki antante – čeprav so se deleži po državah razlikovali in bili pogojeni s številnimi okoliščinami, kot so bili moralni zadržki, materialne okoliščine, vojaško-taktični interesi ipd. Civilisti tako niso trpeli samo pod nacistično okupacijo in v nacističnih koncentracijskih taboriščih, kar je sicer danes splošno poznano, temveč tudi na območjih, ki so jih zasedli zavezniki. Številne zločine so zagrešili tudi pripadniki Rdeče armade, ko je ta osvobajala zasedena območja. Samo izkrcanje pri Normandiji pa je denimo terjalo približno 20.000 civilnih žrtev (Hitchcock, 2009, 35).⁷

KONVENCIJA O ZAŠČITI CIVILNIH OSEB V ČASU VOJNE (1949)

Po izkušnji druge svetovne vojne je bilo človeštvo postavljeno pred velik izziv. Vznik vojne na podlagi načel, ki so eksplicitno zanimala človekove pravice je

⁷ Zelo dobro študijo o poslednjih mesecih spopadov od izkrcanja v Normandiji do osvoboditve Berlina je pripravil ameriški zgodovinar William I. Hitchcock pod pomenljivim naslovom *The Bitter Road to Freedom – „Grenka pot do svobode“* (Hitchcock, 2009).

Slika 3: Švicarska delegacija podpisuje nove Ženevske konvencije, 12. avgust 1949 (Foto: J. Cadoux, ICRC Audiovisual Archives, V-P-HIST-03538-06).

pomenil, da bodo potrebne velike spremembe. Kar se je v obdobju pred prvo svetovno vojno zdelo nepredstavljivo, torej potreba po konvenciji namenjeni posebej zaščiti civilistov, je po drugi svetovni vojni postala nuja. Tako kot za prvo svetovno vojno tudi za drugo svetovno vojno nimamo povsem natančnih podatkov o deležu civilnih žrtev. Najnovejše raziskave kažejo, da je kot posledica vojaških aktivnosti ali zločinov proti človeštvu (torej neposredne žrtve vojne) delež civilnih žrtev znašal 60 % (REPERES, 2011b). Zato je bilo prvo povojno obdobje zaznamovano s sprejemanjem novih Ženevskih konvencij, ki so povsem nadomestile stare, poleg tega pa s sprejemanjem prve *Konvencije o zaščiti civilnih oseb v času vojne*.

Prav slednja je aktivnosti mednarodnega humanitarnega prava prenesla na povsem novo polje. Do tedaj so se konvencije nanašale na vojaško osebje, torej natančno definirano kategorijo ljudi, nova konvencija pa se je nanašala na povsem neorganizirano maso civilistov, ki so živeli na območjih vseh v vojno vključenih držav, ter na nešteto načinov ne samo opazovali, temveč tudi predstavljali in krojili realnost

vojne. Gre za edino Ženevsko konvencijo, ki se aplicirala na tiste, ki v vojno niso neposredno vključeni, z namenom da bi preprečila, da bi ti postali žrtve vojne (Pictet, 1958, 5).

Izkušnja druge svetovne vojne je pokazala, da mora biti v novih konvencijah poskrbljeno tudi za zaščito vseh *ostalih*, torej predvsem tistih, katerih status ni povsem jasen. V 3. členu, ti. splošni člen, je tako v vseh Ženevskih konvencijah enako izpostavljeno, da se mora z osebami, ki niso aktivno udeležene v spopadih (tudi s tistimi, ki so odložile orožje zaradi bolezni, poškodbe, ujetništva ali drugega razloga), vselej ravnati humano, ne glede na raso, barvo kože, vero ali veroizpoved, spol, rod ali premoženje oziroma katerokoli podobno merilo. Prepovedano je ubijanje, mučenje, pohabljanje, ponižujoče ravnanje, jemanje talcev ter izvajanje sankcij brez predhodnega sojenja na sodiščih (podrobneje o členu glej Jogan, 1997, 135–136). Vsaj deklarativno so države torej dosegle konsenz o spoštovanju minimalnih standardov glede ravnanja z vsemi, ne glede na to, ali so ti neposredno udeleženi v bojih ali ne ter ne glede na to, ali jim priznavajo status

vojnega ujetnika/civilista ali ne ter tudi ne glede na obliko spopada (ali je ta mednaroden ali gre za državljansko vojno). Gre za člen, ki ga nekateri imenujejo kar »konvencija v malem« (Pictet, 1958, 34), ker je bilo do konsenza glede tega člena pravzaprav najtežje priti. Slednji namreč ureja tudi področje državljanskih vojn ter s tem posega v avtonomijo posameznih držav.

12. avgusta 1949 je tako po štirih mesecih usklajevanj sedemnajst delegacij podpisalo štiri nove Ženevske konvencije, ki so nadomestile do tedaj obstoječe ženevsko pravo. V naslednjih mesecih in letih je konvencije ratificirala večina svetovnih držav, zato danes Ženevske konvencije veljajo za univerzalno sprejeto pravo.

Konvencija o zaščiti civilnih oseb v času vojne je, tako kot ostale konvencije, prav gotovo vir svojega časa. Začetno točko za razpravo o konvenciji je predstavljal Osnutek iz Tokya (1934), a se od njega bistveno razlikuje. Že na prvi pogled razlika med njima očitna – osnutek iz leta 1934 je zajemal 33 členov, medtem ko jih je nova konvencija štela kar 159. Poleg tega tudi sama vsebina členov izhaja iz izkušenj civilistov tekom vojne. 13. člen nove konvencije denimo narekuje, da »*Določbe II poglavja zajemajo celotno prebivalstvo vseh držav, ki so v konfliktu, brez kakršnegakoli škodljivega razlikovanja, zlasti na podlagi rase, narodnosti, vere ali političnega mnjenja* [poudarila avtorica], *in so namenjene ublažitvi trpljenja, ki jih povzroča vojna*«. Prav tako je povsem nova pridobitev posebna zaščita žensk. Tako npr. člen 27 v drugem odstavku predvideva, da morajo biti »*ženske še posebej zaščitene pred vsakim napadom na njihovo čast, zlasti pred posilstvom, prisilno prostitucijo ali kakršno koli obliko nespodobnega napada*«. Posebna zaščita oziroma razlikovanje žensk od ostalih je predvidena tudi v členih 76, 85 in 124. Konvencija v več členih ščiti tudi otroke mlajše od 15 let, zlasti tiste, ki so zaradi vojne ostali brez staršev (npr. člen 24 in 38), posebno pozornost pa nalaga skrbi za njihovo vzgojo in izobraževanje (člen 50). Gre za povsem nove pridobitve, ki jih Osnutek iz Tokya ni predvideval. Konvencija je torej neposredna posledica vojne in izhaja in njene izkušnje, kar je seveda značilno za vse konvencije mednarodnega humanitarnega prava.

Leto 1949 je, kot torej lahko ugotovimo, predstavljalo pomembno prelomnico v delovanju ICRC, saj so se njegove aktivnosti v času vojne prenesle na vse ljudi ne samo v praksi (saj se je seveda v vojnah pred tem to že dogajalo), temveč tudi v pravni teoriji. Ravno zaradi neobvladljivosti te skupine in razmer ter vlog, ki jih civilisti (lahko) igrajo v času vojne, pa je od tedaj dalje mednarodno humanitarno pravo neprestano podvrženo novim izzivom.

ZAŠČITA CIVILISTOV PO LETU 1949

V obdobju po letu 1949 je prihajalo do nenehnih sprememb na področju vojskovanja, ki so bodisi izhajale

iz razlogov za spopade, iz vrste spopadov (meddržavni ali ne-meddržavni) ter načinov vodenja spopadov, kjer novi tehnološki izumi in taktike neprestano spreminjajo vojno dinamiko ter vse bolj ogrožajo tudi civiliste. Priča smo porastu spopadov, katerih narava ni povsem jasna (ti. mešani spopadi), vse bolj pereč problem pa so povzročale državljanske vojne ter zunanje intervencije, ki jih dotedanje pravo, z izjemo 3. člena Ženevskih konvencij, ni urejalo. Po drugi svetovni vojni se je torej pričela pojavljati temeljna delitev na meddržavne oborožene spopade in na tiste, ki zadevajo notranje spopade (ne-meddržavne, torej državljanske vojne ipd.) (Jogan, 1997, 20–21). Večini spopadov pa je bil skupen en problem, in sicer dejstvo, da je delež civilnih žrtev tekom teh spopadov neprestano naraščal. Eden takih primerov je npr. Vietnamska vojna (1954–1975), v kateri naj bi po nekaterih raziskavah bilo civilnih žrtev 50 %, medtem ko je vietnamska vlada v 90-ih letih izdala poročilo, na podlagi katerega naj bi teh žrtev bilo kar 75 % (najverjetneje je ta ocena pretirana, o tem Hirschman, Preston & Manh Loi, 1995, 791).

Prav iz tega razloga so bile 28 let kasneje Ženevske konvencije potrebne dopolnitve. Leta 1977 sta bila sprejeta dva dopolnilna protokola (ti. *additional protocols*), in sicer z obrazložitvijo, da bo mednarodno humanitarno pravo s tem postalo bolj univerzalno in se prilagodilo modernim konfliktom. Savin Jogan ugotavlja, da sprejetje teh protokolov pravzaprav nakazuje postopno unifikacijo pravil mednarodnega humanitarnega prava, saj protokola urejata temeljna vprašanja tako iz ženevskega kot haaškega prava (Jogan, 1997, 20).

Protokol I (1977) je razširil pravila, ki se nanašajo na mednarodne spopade, in sicer tudi na tiste spopade, »*v katerih se bojujejo narodi zoper kolonialno dominacijo in tujo okupacijo ter rasistične režime*«. Gre za spopade, ki jih je do tedaj mednarodno humanitarno pravo obravnavalo kot eno izmed oblik državljanskih vojn oziroma notranjih spopadov (podrobneje o tem glej Jogan, 1997, 136).

Protokol II (1977) pa se v celoti nanaša na spopade, ki niso meddržavni, kot posledica ugotovitve, da je 80 % žrtev spopadov po drugi svetovni vojni bila žrtev spopadov, ki niso bili mednarodni. Poleg tega je ICRC tudi ugotavljal, da so bili tovrstni spopadi pogosto veliko bolj kruti kot mednarodni. Sprejetje drugega protokola je bilo vse prej kot enostavno, saj je posegal v notranjo suverenost in neodvisnost posameznih držav. Posledično je bilo od 47. členov, ki jih je predlagal ICRC, sprejetih le 28 (Protokol II, 1977) (podrobneje o vsebini protokola glej Jogan, 1997, 137–139; o poteku sprejemanja in sestavljanja glede obeh protokolov glej Sandoz, Swinarski & Zimmermann, 1987, xxix–xxxv). V komentarju protokolov iz leta 1987 je Jean Pictet izpostavil:

Kljub vsem prizadevanjem se ni bilo mogoče povsem izogniti temu, da bi se v razprave vključila politika. To ne bi smelo biti veliko presenečenje, saj, čeprav imajo takšne pogodbe humanitarne

Slika 4: Diplomatska konferenca o potrditvi in razvoju mednarodnega humanitarnega prava, ki se uporablja v oboroženih spopadih, ki je potekala od leta 1974 do 1977 v Ženevi (Foto: Jean-Jacques Kurz, ICRC Audiovisual Archives, V-P-CER-N-00017-13).

Slika 5: Podpisovanje Protokola I in Protokola II, 8. junij 1977 (Foto: Gérard Leblanc, ICRC Audiovisual Archives, V-P-CER-N-00025-18).

Slika 6: *Vojna v Afganistanu je od leta 2001 povzročila množično trpljenje civilnega prebivalstva, ki je podvrženo revščini in pomanjkanju. Na fotografiji civilisti potrpežljivo čakajo na pakete hrane, ki jih delijo predstavniki ICRC (Afganistan, Provinca Ghor, 2002; Foto: Patrick Bourgeois, ICRC Audiovisual Archives, V-P-AF-E-00128).*

cilje, njihovo izvajanje povzroča politične in vojaške težave, za začetek preživetja Države. Zato se ni bilo mogoče izogniti napetosti med političnimi in humanitarnimi zahtevami. Takšna napetost je v naravi pravilnika o oboroženih spopadih, ki, kot vemo, temelji na kompromisu (Sandoz, Swinarski & Zimmermann, 1987, xxxiv).

Posledično celo nekatere države, ki so sodelovale pri oblikovanju protokolov in bile tudi podpisnice, nazadnje protokolov niso ratificirale – v tem primeru Iran, Pakistan in ZDA. To pa je prineslo nove izzive, s katerimi se je bilo in se bo še potrebno soočiti. Kot ugotavlja Jogan (1997, 139) »se je – zlasti zaradi izredne pogostosti oboroženih spopadov nemednarodnega značaja oziroma mešanih spopadov [...] – pojavila potreba, da se tudi v tem okviru posamezne določbe razširijo po obsegu in razčlenijo, zlasti pa, da se poskuša splošna pravila MVP [mednarodnega vojnega prava, op. U. L.], ki veljajo na mednarodnem prizorišču, vsebinsko in glede

pristopa v večji meri prilagoditi specifičnim situacijam, ki se pojavljajo v te vrste spopadih«. Konec 80-ih let se je pojavilo nekaj predlogov (glej Jogan, 1997, 139), ki so rezultirali v sprejem *Deklaracije o pravilih mednarodnega humanitarnega prava za vodenje sovražnosti v ne-meddržavnih spopadih*, ki opredeljuje nekatera splošna pravila glede vojskovanja v notranjih spopadih (podrobneje o deklaraciji glej Jogan, 1997, 140). Kljub temu pa v zadnjih dvajsetih letih mednarodna skupnost ne najde učinkovite rešitve na nova vprašanja, ki so se pojavila v spopadih od 90-ih let dalje.

IZZIVI 21. STOLETJA

Ženevsko pravo je pravzaprav tista veja mednarodnega humanitarnega prava, ki se najhitreje razvija in neprestano dobiva nove oblike, kar je posledica novih oblik in načinov vodenja spopadov, ki jih v času druge svetovne vojne niso poznali. Skupna značilnost spopadov po drugi svetovni vojni pa je ta, da so civilisti vse

Slika 7: Deček ob vreči riža, ki jih civilistom delijo predstavniki ICRC (Afganistan, Provinca Ghor, 2002; Foto: Stephane Victor, ICRC Audiovisual Archives, V-P-AF-E-00195).

manj imuni na vojno. Strahotna statistika namreč kaže, da delež žrtev med civilisti narašča premo sorazmerno z njihovo zaščito – bolj kot so civilisti zaščiteni, več je med njimi žrtev. Kljub vsemu bi bilo prenačljeno zaključiti, da Ženevske konvencije in obstoječa zaščita civilistov nista učinkoviti. Veliko lažje namreč obsodimo vse tiste zločine, ki jih konvencije niso preprečile, kot tiste, ki bi se zgodili, če te zaščite ne bi bilo.

Leta 2018 smo obeležili stoto obletnico konca prve svetovne vojne. Delež žrtev med civilisti je tedaj znašal okoli 50 % vseh vojnih žrtev. Evropska varnostna strategija (EVS), ki je bila sprejeta leta 2003, navaja podatek, da se je ta delež v vojnah v 90-ih letih 20. stoletja povzpел na neverjetnih 90 % (EVS, 2009, 29).⁸ Posledično

je Varnostni svet Organizacije združenih narodov (OZN) leta 1999 sprejel Resolucijo 1265 (1999). V njej je med drugim obsodil »namerno ciljanje civilistov v oboroženih spopadih, pa tudi napade na objekte zaščitene v skladu z mednarodnim pravom« in pozval »vse strani, naj takšne prakse odpravijo« (Resolucija 1265, 1999, točka 2). Hkrati je pozval vse države, ki tega še niso storile, naj ratificirajo instrumente mednarodnega humanitarnega in begunskega prava ter prava človekovih pravic (Resolucija 1265, 1999, točka 5). Od tedaj dalje je zaščita civilistov postalo eno temeljnih vprašanj Varnostnega sveta OZN. Dvajset let kasneje, leta 2019, pa v svojem poročilu generalni sekretariat Varnostnega sveta OZN zaskrbljujoče ugotavlja, da »je danes stanje zaščite civilistov tragično podobno stanju pred 20 leti«. Kot nadaljuje, je Varnostni svet že septembra 2018 izrazil »ogorčenje«, da civilisti »še naprej predstavljajo veliko večino žrtev v spopadih« (Report of the SG, 2019, 4. odstavek). V zadnjih dvajsetih letih je zato Varnostni svet sprejel več resolucij, ki se nanašajo na zaščito civilistov (o tem Report of the SG, 2019, 9. odstavek). Samo resolucije pa niso dovolj, saj temeljno oviro predstavlja spoštovanje obstoječega mednarodnega humanitarnega prava.

Če se vrnemo k uvodnim besedam predsednika ICRC lahko seveda pritrdimo, da »bi nam bilo brez Ženevskih konvencij slabše«. Leta 2019 pa je svet predstavljen pred izziv kaj storiti, da bo zaščita civilistov ne le boljša, temveč predvsem bolj učinkovita. Kot ugotavlja generalni sekretariat Varnostnega sveta OZN, smo se v 21. stoletju znašli pred dvema temeljnima težavama: 1) strani, ki se vključujejo v spopade (seveda v različnih razsežnostih) ne spoštujejo mednarodnega humanitarnega prava in prava človekovih pravic, in 2) države ali posamezniki ne nosijo odgovornosti za kršitev tega prava (Report of the SG, 2019, IV. Poglavje).

Še bolj zaskrbljujoče je dejstvo, da nekateri izmed najpomembnejših svetovnih voditeljev postavljajo sam smisel konvencije za zaščito civilistov in sankcioniranje kršiteljev pod vprašaj. Tako je marca 2016, tedaj še v predvolilni kampanji danes pa predsednik ZDA Donald Trump, izjavil, da so Ženevske konvencije »težava«, zaradi katere se »vojaki bojijo bojevati« (Evangelista, 2017, 1). Še korak dlje je septembra 2018 stopil John Bolton, svetovalec ameriškega predsednika za nacionalno varnost, ki je dejal, da »ne bomo sodelovali z Mednarodnim kazenskim sodiščem [MKS, op. a.]. MKS-ju ne bomo nudili nikakršne pomoči. Ne bomo pristopili k MKS-ju. Pustili bomo, da MKS sam odmre. Navsezadnje je MKS za nas pravzaprav

⁸ Pri tem velja izpostaviti vojne v nekdanji Jugoslaviji, katerih žrtve so bile v glavnem civilisti (glej npr. Pirjevec, 2003). Mednarodno najbolj izpostavljen je bila vojna v Bosni in Hercegovini ter predvsem pokol v Srebrenici, zaradi katere je Mednarodno sodišče za vojne zločine na območju nekdanje Jugoslavije v Haagu decembra 2017 obsodilo Ratka Mladića na dosmrtno ječo, prav tako pa je zaradi vojnih zločinov in genocida obsodilo nekaj drugih častnikov iz vrst bosanskih Srbov (glej tudi Lakičević Đuranović, 2018). V zadnjih 20-ih letih se slika ni kaj dosti izboljšala, saj so civilisti tako neposredno kot posredno še vedno najbolj številčne žrtve vojne (v prispevku objavljamo nekatere slike z vojnih območij Afganistana in Sirije).

Slika 8: Otroci ob prebiranju brošure o nevarnosti min (Kabul, Afganistan, 2003; Foto: Farzana Wahidy, ICRC Audiovisual Archives, V-P-AF-E-00214).

že mrtev» (Vasev, 2018). MKS je bilo ustanovljeno z Rimskim statutom leta 1998, ki je stopil v veljavo 1. julija 2002. Sodišče je pristojno za obravnavo mednarodnih zločinov, in sicer genocida, zločinov proti človeštvu, vojnih zločinov in zločinov agresije, ki so se zgodili v obdobju po njegovi ustanovitvi. Boltonov odziv je bil posledica tega, da je glavna tožilka MKS-ja v Haagu 20. novembra 2017 podala predlog, da bi se sprožila preiskava glede domnevnih vojnih zločinov in zločinov proti človečnosti v zvezi z obo-roženim spopadom v Islamski republiki Afganistan po 1. maju 2003.⁹ Bolton je torej podal jasno sporočilo, da ZDA odločitev sodišča ne bodo spoštovali niti ne nameravajo z njim sodelovati.

Da bi zadeva v primeru Afganistan bila še bolj tragična, je 12. aprila 2019 MKS odločilo, kljub utemeljenemu sumu, da je na območju prihajalo do kršitev

mednarodnega prava in zločinov proti človeštvu, da preiskave ne bo sprožilo, saj so »trenutne razmere v Afganistanu takšne, da so možnosti za uspešno preiskavo in pregon zelo omejene«, kar je prva tovrstna odločitev v zgodovini sodišča. Pri tem so sodniki še dodali, da sama preiskava po vsej verjetnosti ne bi bila uspešna, in sicer predvsem zaradi nepripravljenosti sodelovanja s tožilcem, ki je bil slednji deležen že v preliminarni preiskavi, kar bi zelo oviralo možnost uspešne preiskave in kazenskega pregona osumljencev (Pre-trial Chamber II, 2019a). Tožilstvo je na sodišče 7. junija 2019 vložilo prošnjo za odobritev pritožbe na odločitev, kateri je sodišče delno ugodilo 17. septembra 2019 (Pre-trial Chamber II, 2019b).

Odločitev MKS-ja, ki torej še ni dokončna, je posledica predvsem nepripravljenosti vpletenih strani na sodelovanje. Pri tem se kaže temeljni problem poslanstva samega MKS-ja, saj njegova omejena

⁹ The Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, requests judicial authorisation to commence an investigation into the Situation in the Islamic Republic of Afghanistan, 20. november 2017, dostopno na: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=171120-otp-stat-afgh> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Slika 9: Alep (Sirija) pred vojno, ki se je začela leta 2011 (Wikimedia Commons).

Slika 10: Mladi Sirci bežijo pred ostrostrelci (Alep, Sirija, 2013; Foto: Teun Anthony Voeten, ICRC Audiovisual Archives, V-P-SY-E-00278).

učinkovitost izhaja ravno iz ugotovitve, da Rimski statut, katerega ratifikacija pomeni neposredni pristop države k članstvu MKS, nima potrebne mednarodne podpore.¹⁰ Med drugim statuta niso ratificirali Iran, Irak, Kitajska, Sirija, Ukrajina in ZDA, Rusija pa je od statuta odstopila novembra 2016,¹¹ po tem ko je MKS objavilo poročilo v katerem je aneksijo Krima in Sevastopola označilo za okupacijo ter izpostavilo prepričanje, da »[r]azpoložljive informacije kažejo, da razmere na ozemlju Krima in Sevastopola predstavljajo mednarodni oboroženi spopad med Ukrajino in Rusko federacijo« (ICC Report, 2016, odstavek 158). V praksi to pomeni, da države, ki niso pristopnice, niso zavezane k sodelovanju v preiskavah in izročanju domnevnih vojnih zločincev.

Razumevanje Ženevskih konvencij kot »ovi-ro« in nespoštovanje, nepripravljenost sodelovanja ter s tem omejena učinkovitost MKS-ja, na kar kažejo ne samo izjave političnega vodstva ZDA ali odstop Rusije od Rimskega statuta, temveč tudi statistični podatki in ugotovitve Varnostnega sveta OZN, je pravzaprav

prvi izziv za prihodnost. Trend v zadnjem stoletju kaže, da civilisti niso »zgolj« žrtve vojne, temveč postajajo vse pogostejše tudi glavna tarča. Eden danes najbolj poznanih primerov so teroristični napadi, katerih glavna tarča so civilisti, širši javnosti manj znana pa so številna bombardiranja iz zraka, ki kljub ciljanju vojaških objektov prinašajo ne samo opustošenje temveč številne žrtve med civilisti, čeprav so po načelih mednarodnega prava taka bombardiranja prepovedana.¹²

Glede na genezo razvoja mednarodnega humanitarne prava, ki smo ga povzeli v tem prispevku, vse kaže na to, da smo se danes ponovno znašli v tistem zgodovinskem trenutku, ko je zaščita civilnih oseb v času vojne potrebna prenove. Vendar lahko tudi ugotovimo, da osrednja težava ni v vsebini, temveč v aplikaciji. Vprašanje je torej, kako »prisiliti« tiste, ki h konvenciji, predvsem pa k njenim protokolom in k Rimskemu statutu še niso pristopili, da to storijo, ter predvsem kako nove in stare podpisnice prisiliti, da v spopadih tudi dejansko spoštujejo mednarodno humanitarno pravo, kot

10 Glej seznam držav, ki so pristopile in/ali ratificirale Rimski statut: <https://web.archive.org/web/20110623085130/http://www.icc-cpi.int/Menu/ASP/states+parties/> (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

11 Russia withdraws signature from international criminal court statute, 16. november 2016, dostopno na: <https://www.theguardian.com/world/2016/nov/16/russia-withdraws-signature-from-international-criminal-court-statute> (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

12 Nekaj zelo dobrih prispevkov na to temo je pripravil Vasja Badalič (npr. za časopis Delo, 2017a in 2017b).

Slika 11: Prebivalci čistijo ruševine po bombnem napadu v katerem je bila porušena večstanovanjska stavba (Alep, Sirija, 2013; Foto: Teun Anthony Voeten, ICRC Audiovisual Archives, V-P-SY-E-00283).

Slika 12: Otroci v igri zbirajo naboje (Alep, Sirija, 2013; Foto: Hagop Vanesian, ICRC Audiovisual Archives, V-P-SY-E-00325).

Slika 13: Otroška igra in vsakdanje življenje med ruševinami (Alep, Sirija, 2015; Foto: Teun Anthony Voeten, ICRC Audiovisual Archives, V-P-SY-E-00363).

Slika 14: V času ramadana je mesto vedno živahno. Na fotografiji trgovec, obdan z ruševinami, prodaja zelenjavo (Alep, Sirija, 2018; Foto: Ali Yousef, ICRC Audiovisual Archives, V-P-SY-E-00825).

tudi sodelujejo in spoštujejo odločitve MKS-ja. Kot smo lahko videli, se Varnostni svet OZN precej neučinkovito s to težavo sooča že 20 let.

Samo ratifikacija konvencij in dokumentov mednarodnega prava ni dovolj, vsekakor pa je prvi pomemben korak k temu, da se države zavežejo k spoštovanju mednarodnih sporazumov. In to je prvi izziv, s katerim se bo moral svet v naslednjih letih in desetletjih soočiti. Precej uspešno se s tem soočajo pri iskanju univerzalne podpore Rimskemu statutu MKS-ja. Že od vsega začetka je namreč neprofitna mednarodna organizacija *Parliamentarians for Global Action* (PGA) sprožila obsežno mednarodno kampanjo v podporo univerzalnosti in učinkovitosti Rimskega statuta in MKS-ja (*Campaign for the Universality and Effectiveness of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) system*). Cilj kampanje je predvsem prispevati k univerzalnosti Rimskega statuta ter s tem k množični politični podpori MKS-ju. V sklopu kampanje so (bile) evidentirane ciljne države in ciljne aktivnosti, ki spodbujajo ratifikacijo in pristope k Rimskemu statutu ter na splošno sodelovanje držav z MKS-jem.¹³ Kampanja se je izkazala za uspešno, saj je PGA, od 123 držav, ki so ratificirale Rimski statut, pripomogla k ratifikaciji 77 držav.¹⁴ Seveda pa s tem njeno delo ni zaključeno, saj intenzivne aktivnosti še vedno potekajo.

Uspeh kampanje torej kaže na to, da bi podobna agitacija bila potrebna tudi za potrebe ratifikacije protokolov iz leta 1977. Kot je ugotavljal Peter Maurer

Ženevske konvencije potrebujejo »boljšo podporo« in »močnejše zagovornike«. Drugi izziv, s katerim se bo svet moral soočiti, je torej dejansko spoštovanje ženevskih konvencij in protokolov. Univerzalna podpora MKS-ju je prav gotovo prvi korak k iskanju te rešitve, saj le učinkovit sistem kaznovanja kršiteljev lahko prispeva k večjemu spoštovanju mednarodnega humanitarnega prava.¹⁵ Hkrati pa bi bilo potrebno sprožiti mednarodno kampanjo ozaveščanja svetovne javnosti in političnih voditeljev o tem, da bi morali biti civilisti imuni na vojno. Seveda je utopično pričakovati, da bodo civilisti kdaj povsem imuni na vojno, saj totalne vojne 21. stoletja to praktično onemogočajo, vsekakor pa bi se načelo imunosti moralo spoštovati kolikor je to le mogoče, kot tudi predvideva ženevsko pravo. Sicer smo se leta 2019 resnično znašli v času, ko »izdajamo načelo miru«, saj so civilne žrtve manj pomembne kot vojaška taktika in geo-politični cilji spopadov. Ugotovimo torej lahko, da pravzaprav obstoječe mednarodno pravo glede varstva civilistov v času oboroženih spopadov ni potrebno (temeljite) prenove, temveč je potrebna predvsem volja vseh udeležencev v spopadih do spoštovanja obstoječe zaščite. Temeljni izziv 21. stoletja je torej doseči ratifikacijo konvencij in protokolov obstoječega mednarodnega humanitarnega prava vseh držav, ki so udeležene v spopadih in, predvsem preko učinkovitega sistema kaznovanja in ozaveščanja o imunosti civilistov, doseči tudi dejansko spoštovanje tega prava.

13 Podrobneje o kampanji glej <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/> (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

14 Za podrobnosti glej *Campaign for the Universality and Effectiveness of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) system*, dostopno na: <https://www.pgaction.org/ilhr/rome-statute/> (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

15 Vprašanje sankcije kršiteljev mednarodnega humanitarnega prava in prava človekovih pravic tukaj ne bomo posebej poglobljali, je pa v preteklih letih izšlo nekaj zanimivih del na to temo tudi v slovenskem prostoru (npr. Zagorac et al., 2003; Korošec, 2006; Ambrož et al., 2012; Lakičević Đuranović, 2018).

PROTECTION OF CIVILIANS IN TIME OF WAR: PAST, PRESENT AND FUTURE

Urška LAMPE

Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment, Čentur 1f, 6273 Marezige, Slovenia
e-mail: Urška.Lampe@irris.eu

SUMMARY

The paper deals with the issue of protection of civilians during armed conflict. 2019 marks the 70th anniversary of the adoption of the Geneva Conventions, which raises new questions about the future of civilian protection in time of war. The paper opens with a presentation of the development of international humanitarian law during the 19th and 20th centuries; i.e., the beginnings of international laws aimed toward civilian protection. The milestone is the year 1949, when the Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war was adopted, the first convention to apply to persons not immediately involved in the conflict, with the aim of preventing them from becoming war victims. By doing so, the International Committee of the Red Cross expanded its activity to the non-organised masses of civilians, giving rise to new challenges. Despite the adoption of the Convention, the share of civilian casualties in time of war continued to increase, reaching as many as 90% of all war casualties by the 1990s. As a result of this finding, two Additional Protocols were added to the Convention in 1977, with the explanation that international humanitarian law would thus become more universal and adaptable to modern conflicts. But although the two Protocols further expanded the field of activity and the protection of civilians, the increasing trend of civilian casualties did not slow down. Therefore, in 1999, the UN Security Council adopted Resolution 1265, condemning the intentional targeting of civilians and attacks on objects protected under international law, and calling on all parties in conflicts to end such practices. However, in its 2019 report, the secretariat of the UN Security Council notes with concern that “the state of the protection of civilians today is tragically similar to that of 20 years ago.” The author of this paper observes that the existing international law related to the protection of civilians during armed conflict does not require a thorough renovation, rather the willingness of all parties in conflicts to respect the existing protection provisions. The fundamental challenge of the 21st century is therefore succeeding in having the conventions and protocols of the existing international humanitarian law ratified by all countries involved in armed conflicts, and, particularly by introducing an efficient system of punishment and raising awareness regarding the immunity of the civilians, ensuring that this law is actually abided by. The Campaign for the Universality and Effectiveness of the Rome Statute of the International Criminal Court (ICC) system has in recent years proven successful in pursuing this goal, and its example should be followed by an awareness campaign for the immunity of civilians in time of war and, thereby, for the ratification of the Geneva Conventions and their Additional Protocols.

Keywords: international humanitarian law, civilians, armed conflict, Geneva Conventions, Additional Protocols, International Committee of the Red Cross

VIRI IN LITERATURA

EVS (2009): Evropska varnostna strategija – varna Evropa v boljšem svetu. Luxembourg, Urad za publikacije Evropske unije.

Haaška konvencija IV (1907): Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. dostopno na: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=4D47F92DF3966A7EC12563CD002D6788&action=openDocument> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

ICC Report (2016): International Criminal Court, The Office of the Prosecutor, Report on Preliminary Examination Activities 2016. Dostopno na: https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE_ENG.pdf (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

Osnutek iz Tokya (1934): Draft International Convention on the Condition and Protection of Civilians of enemy nationality who are on territory belonging to or occupied by a belligerent. Tokyo, 1934. Dostopno na: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=85EE9A58C871B072C12563CD002D6A15&action=openDocument> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Pre-trial Chamber II (2019a): Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Islamic Republic of Afghanistan, 12. april 2019. Dostopno na: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2019_02068.PDF (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

Pre-trial Chamber II (2019b): Decision on the Prosecutor and Victims' Requests for Leave to Appeal the 'Decision Pursuant to Article 15 of the Rome Statute on the Authorisation of an Investigation into the Situation in the Islamic Republic of Afghanistan', 17. september 2019. Dostopno na: https://www.icc-cpi.int/CourtRecords/CR2019_05649.PDF (zadnji pristop: 25. 9. 2019).

Protokol I (1977): Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I). Dostopno na: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Protokol II (1977): Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II). Dostopno na: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AA0C5BCBAB5C4A85C12563CD002D6D09&action=openDocument> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Report of the SG (2019): Report of the SG on Protection of Civilians in Armed Conflict. UN Security Council. Protection of civilians in armed conflict. Report of the Secretary-General (S/2019/373). Dostopno na: https://unmissions.org/sites/default/files/2019_report_of_the_secretary-general_on_protection_of_civilians_in_armed_conflict.pdf (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Resolucija 1265 (1999): UN Security Council. Resolution 1265 (1999), Adopted by the Security Council at its 4046th meeting, on 17 September 1999. Dostopno na: [https://undocs.org/S/RES/1265\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1265(1999)) (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Ženevska konvencija za zaščito civilnih oseb v času vojne (1949): Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. Dostopno na: <http://www.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=AE2D398352C5B028C12563CD002D6B5C&action=openDocument> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Ambrož, A. et al. (2012): Mednarodno kazensko pravo. Ljubljana, Uradni list Republike Slovenije.

Badalič, V. (2013): Teror „trajne svobode“: vojna v Afganistanu in Pakistanu. Ljubljana, Krtina.

Badalič, V. (2017a): Kdo umira pod amerškimi »kirurško natančnimi« bombami? Delo, 4. februar 2017. Dostopno na: <https://www.delo.si/sobotna/kdo-umira-pod-ameriskimi-kirurško-natančnimi-bombami.html> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Badalič, V. (2017b): „Stal sem pred stričvo mesnico, ko se je začelo streljanje. Nato je eksplodiralo“. Delo, 4. november 2017. Dostopno na: <http://www.delo.si/sobotna/stal-sem-pred-stričvo-mesnico-ko-se-je-zacelo-streljanje-nato-je-eksplodiralo.html> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Badalič, V. (2019): The War Against Civilians: Victims of the „War on Terror“ in Afghanistan and Pakistan. Cham, Palgrave Macmillan.

Bellamy, A. J. (2005): Is the War on Terror Just? International Relations, 19, 3, 275–296.

Bellamy, A. J. (2006): Just Wars: From Cicero to Iraq. Cambridge, Polity Press.

Bellamy, A. J. (2008): Fighting Terror: Ethical Dilemmas. London, New York, Zed Books.

Bellamy, A. J. (2012): Massacres and Morality: Mass Atrocities in an Age of Civilian Immunity. Oxford, Oxford University Press.

Bizjak, V. (2006): Uporaba sile vojaških enot v mirovnih operacijah – primer Srebrenice. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Capella, P. (1999): The Man who Wrote the Rules of War. The Guardian, 12 August 1999. Dostopno na: <https://www.theguardian.com/theguardian/1999/aug/12/features11.g2> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Crawford, N. C. (2007): Individual and Collective Moral Responsibility for Systematic Military Atrocity. The Journal of Political Philosophy, 15, 2, 187–212.

Crawford, N. C. (2013): Accountability for Killing: Moral Accountability for Collateral Damage in America's Post-9/11 Wars. Oxford, Oxford University Press.

Durand, A. (1984): From Sarajevo to Hiroshima. Geneva, Henry Dunant Institute.

Enriques, G. (1928): Considerazioni sulla teoria della guerra nel diritto internazionale. Rivista di diritto internazionale, 20, 1-2.

- Evangelista, M. (2017):** Donald Trump and the Limits of International Law. H-Diplo ISSF, 24 May 2017. Dostopno na: <https://issforum.org/ISSF/PDF/Policy-Roundtable-1-5AK.pdf> (zadnji pristop: 3. 3. 2019).
- Hedges, C. & L. Al-Arian (2008):** Collateral Damage: America's War against Iraqi Civilians. New York, Nation Books.
- Hirschman, C., Preston, S. & V. Manh Loi (1995):** Vietnamese Casualties During the American War: A New Estimate. *Population and Development Review*, 21, 4, 783–812.
- Hitchcock, W. I. (2009):** The Bitter Road to Freedom: The Human Cost of Allied Victory in World War II Europe. New York, Free Press.
- Jelušič, L. (2003):** Mirovne operacije kot oblika globalne mirovne preventivne pred širjenjem groženj. *Teorija in Praksa*, 40, 4, 627–647.
- Jelušič, L. (ur.) (2005):** Mirovne operacije in vloga Slovenije. Ljubljana, Založba FDV.
- Jogan, S. (1997):** Mednarodno vojno (humanitarno) pravo. Ljubljana, Uprava za razvoj MORS.
- Jogan, S. (1999):** Od Haaga (1899) do Kosova (1999): sto let razvoja mednarodnega humanitarnega prava. *Revija obramba*, 31, 7, 4–6
- Jogan, S. (2006):** Mednarodnopravni vidiki varstva kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada: nove rešitve za nove izzive. *Pravnik: revija za pravno teorijo in prakso*, 61, 1/3, 131–140.
- Jogan, S. (2007a):** Mednarodno vojno in humanitarno pravo. V: Garb, M. & B. Pipenbahr: *Civilne razsežnosti operacij v podporo miru*. Ljubljana, Ministrstvo za obrambo, 177–222.
- Jogan, S. (2007b):** Pravni status ter varstvo narave in okolja v oboroženih spopadih. *Varstvo narave: revija za teorijo in prakso varstva naravne dediščine*, 20, 51–60.
- Kaempf, S. (2009):** Double Standards in US Warfare: Exploring the Historical Legacy of Civilian Protection and the Complex Nature of the Moral-legal Nexus. *Review of International Studies*, 35, 3, 651–674.
- Kaempf, S. (2014):** Postheroic U.S. Warfare and the Moral Justification for Killing in War. In: Eckert, A. E. & C. E. Gentry (eds.): *The Future of Just War: New Critical Essays*. Athens, University of Georgia, 79–97.
- Korošec, D. (2006):** Genocid in sodobno kazensko pravo. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Krammer, A. (2010):** War Crimes, Genocide, and the Law. A Guide to the Issues. Santa Barbara, Denver, Oxford, Praeger.
- Lakičević Đuranović, B. (2018):** The Interpretation of Articles 2 and 3 of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948) in the Light of the Jurisprudence of International Judicial Authorities. *Acta Histriae*, 26, 1, 325–350.
- Lampe, U. (2015):** Od prve svetovne vojne do Konvencije o ravnanju z vojnimi ujetniki (1929). *Studia Historica Slovenica*, 15, 3, 649–660.
- Luttwak, E. (1995):** Towards a Post Heroic Warfare. *Foreign Affairs*, 74, 3, 109–122.
- Luttwak, E. (1996):** A Post-Heroic Military Policy: The New Season of Bellicosity. *Foreign Affairs*, 75, 4, 33–45.
- Orend, B. (2000):** War and International Justice a Kantian Perspective. Waterloo, Ontario, Canada, Wilfrid Laurier University Press.
- Picciaredda, S. (2003):** Diplomazia umanitaria. La Croce Rossa nella seconda guerra mondiale. Bologna, Il Mulino.
- Pictet, J. S. (1958):** The Geneva Conventions of 12 August 1949 Commentary – IV Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, International Committee of the Red Cross.
- Pirjevec, J. (2003):** Jugoslovanske vojne: 1991–2001. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Primorac, I. (2001):** Nedotakljivost civilistov v teoriji pravične vojne Michaela Walzerja. *Analiza: Časopis za kritično misel*, 5, 3, 3–32.
- Primoratz, I. (2002):** Michael Walzer's Just War Theory: Some Issues of Responsibility. *Ethical Theory and Moral Practice*, 5, 2, 221–243.
- Renz, B. & S. Scheipers (2012):** Discrimination in Aerial Bombing: An Enduring Norm in the 20th Century? *Defence Studies*, 12, 1, 17–43.
- REPERES (2011a):** World War I Casualties. REPERES. Dostopno na: <http://www.centre-robert-schuman.org/userfiles/files/REPERES%20%E2%80%93%20module%201-1-1%20-%20explanatory%20notes%20%E2%80%93%20World%20War%20I%20casualties%20%E2%80%93%20EN.pdf> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).
- REPERES (2011b):** World War II casualties. REPERES. Dostopno na: <http://www.centre-robert-schuman.org/userfiles/files/REPERES%20%E2%80%93%20module%201-2-0%20-%20explanatory%20notes%20%E2%80%93%20World%20War%20II%20casualties%20%E2%80%93%20EN.pdf> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).
- Rousseau, J.-J. (2002):** The Social Contract and The First and Second Discourses. New Haven, London, Yale University Press.
- Sancin, V. (2005):** Uporaba mednarodnega humanitarnega prava v internacionaliziranih notranjih oboroženih spopadih. *Zbornik znanstvenih razprav*, 65, 301–320.
- Sancin, V., Švarc, D. & M. Ambrož (2009):** Mednarodno pravo oboroženih spopadov. Ljubljana, Poveljstvo za doktrino, razvoj, izobraževanje in usposabljanje Slovenije.
- Sandoz, Y., Swinarski, C. & B. Zimmermann (ur.) (1987):** Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949. Geneva, International Committee of the Red Cross, Martinus Nijhoff Publishers.
- Stahn, C. (2007):** »Jus Ad Bellum«, »Jus In Bello« ... »Jus Post Bellum?« – Rethinking the Conception of the Law of Armed Force. *The European Journal of International Law*, 17, 5, 921–943.

Svetlič, R. (2008): Vrstni red prvih treh členov splošne deklaracije o človekovih pravicah. V: Motoh, H. & L. Škof (ur.): Svoboda in demokracija. Poligrafi, 13, 51/52/53, 43–59.

Svetlič, R. (2009): Filozofija človekovih pravic. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Svetlič, R. (2012): Človekove pravice med «čistim nemiro» in «živim dobrim» (Heglova kritika abstraktnosti dolžnosti). *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved*, 44, 1/2, 271–285.

Šterbenc, P. (2005): Šiiti: Geneza, doktrina in zgodovina odnosov s suniti. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Šterbenc, P. (2011): Zahod in muslimanski svet: Akcije in reakcije. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, Založba FDV.

Šterbenc, P. (2018): How to Understand the War in Syria. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 28, 1, 13–28.

Tomšič, I. (1942): Vojno in nevtralnostno pravo. Ljubljana, Nova založba.

Vasev, B. (2018): Ameriško zaničevanje Mednarodnega kazenskega sodišča kot priznanje njegovega pomena. Delo, 10. oktober 2018. dostopno na: <https://www.rtv slo.si/svet/s-in-j-amerika/amerisko-zanicevanje-mednarodnega-kazenskega-sodisca-kot-priznanje-njegovega-pomena/468287> (zadnji pristop: 5. 9. 2019).

Walzer, M. (1977): Just and Unjust Wars. A Moral Argument with Historical Illustrations. New York, Basic Books.

Walzer, M. (2004): Arguing about War. London, Yale University Press.

Walzer, M. (2009): Responsibility and Proportionality in State and Nonstate Wars. *Parameters* 39, 1, 40–52.

Zagorac, D. et al (2003): Rimski statut Mednarodnega kazenskega sodišča in drugi dokumenti z uvodnimi pojasnili. Ljubljana, Amnesty International Slovenije.